

S prepovedjo splava drvimo v prepoved umetne oploditve

Tina Drovenik, Maja Henigman

V mesecu oktobru lanskega leta so se v središču Ljubljane zbrali nasprotniki splava pod glasilom istoimenske civilne iniciative Pohod za življenje. Podobna gibanja lahko zasledimo skorajda v vsaki evropski državi, nekatere članice Evropske unije pa so v svojih omejitvah na podlagi ustavne določbe »človeško življenje je nedotakljivo« pravico do splava skoraj v celoti odpravile. Podoben trend je mogoče opaziti na ozemlju ZDA. Na milijone Američank bo potencialno izgubilo pravico do splava, potem ko je vrhovno sodišče ZDA v mesecu juniju 2022 ovrгло 50 let staro razsodbo Roe proti Wade, ki je uzakonila umetno prekinitev nosečnosti. Danes je splav prepovedan že v 20 zveznih državah.

Namen članka je prikazati, da se z ukinitvijo pravice do splava posega v celotno ustavno ureditev o svobodnem odločanju o rojstvu otrok in se posledično omejujejo tudi pravice do zdravljenja neplodnosti s postopki umetne oploditve. V članku bo predstavljena pravna ureditev omenjenega področja v Sloveniji, postopki oploditve z biomedicinsko pomočjo, rezultati spletne raziskave, status zarodkov, etična izhodišča in stališča nasprotnikov splava.

Ključne besede: *splav, postopek umetne oploditve z biomedicinsko pomočjo, pravna ureditev, status zarodkov, etični vidiki, stališča nasprotnikov splava, primer Poljske*

Pravna ureditev pravice do splava in oploditve z biomedicinsko pomočjo v Republiki Sloveniji

V Sloveniji sta pravici do splava in oploditev z biomedicinsko pomočjo pravno urejeni v Ustavi Republike Slovenije v 55. členu¹, ki govori, da je odločanje o rojstvu otrok svobodno in da država zagotavlja možnosti za uresničevanje te svoboščine ter ustvarja razmere, ki omogočajo staršem, da se odločajo za rojstva svojih otrok. Zdravstveni ukrepi, s katerimi se uravnava rojstvo otrok so preprečevanje zanositve, umetna prekinitev nosečnosti in ugotavljanje ter zdravljenje zmanjšane plodnosti.²

Prekinitev nosečnosti se v Sloveniji opravlja do 10. tedna na zahtevo nosečnice (do 8. tedna po oploditvi v času razvojne faze zarodka). Po 10. tednu nosečnosti (v času razvojne stopnje, ko že govorimo oplodu) nosečnica naslovi svojo prošnjo na komisijo za umetno prekinitev nosečnosti. Splav se opravlja do 22. tedna nosečnosti, kasneje govorimo o sprožitvi poroda. Pri nas se je v zadnjih letih uveljavil predvsem medikamentozni splav (splav z zdravili), v določenih primerih pa se izvaja tudi kirurški splav.³ V 2. členu Zakona o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok⁴ je določeno, da ima vsakdo pravico do zdravljenja neplodnosti in da se v postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo varuje človekovo dostojanstvo, njegova pravica do zasebnosti, posebna skrbpa se mora posvetiti varovanju zdravja, koristi in pravicam bodočega otroka. Z biološkim materialom (semenske celice, neoplojene jajčne celice in zgodnji zarodki) je potrebno ravnati in jih preiskovati tako, da pride do nosečnosti.

¹ Ustava Republike Slovenije, 1991 in dopolnjena 2021, 55. člen

² Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok – ZZUUP, 2017, 3. člen

³ prav tam, 17. – 28. člen

⁴ prav tam, 2. člen

Omenjen biološki material je dovoljeno uporabiti tudi v znanstvenih raziskavah izključno za namene varovanja in izboljšanja človekovega zdravja.⁵

Oploditev z biomedicinsko pomočjo – IVF (in vitro fertilizacija)

4. člen ZZNPOB⁶ postopke oploditve z biomedicinsko pomočjo – v nadaljevanju OBMP, definira kot postopke oploditve ženske, ki se s pomočjo biomedicinske znanosti izvajajo z namenom zanositve na drug način kot s spolnim odnosom. Postopke OBMP, ki jih določa ta zakon, razdelimo na znotraj in zunaj telesno oploditev. Znotrajtelesno oploditev predstavlja postopek intrauterine oz. znotrajmaternične inseminacije (*ang. intrauterine insemination*) - IUI, kjer gre za vnos semenčic v ženske spolne organe. Zunajtelesno oploditev pa predstavlja postopek oploditve in vitro ali »oploditev v epruveti« (*ang. in vitro fertilization*) - IVF. Ta zajema združitev jajčnih celic in semenčic zunaj telesa ženske ter vnos zgodnjih zarodkov v spolne organe ženske (embriotransfer - ET). Indikacije za postopek IVF so tubarni vzroki neplodnosti, endometrioza, hormonski vzroki neplodnosti, vse oblike moške neplodnosti, idiopatska oz. nepojasnjena neplodnost ali genetski vzroki neplodnosti.⁷ Postopek IVF se izvede tedaj, ko so izčrpane vse ostale možnosti zdravljenja neplodnosti, oziroma ko operativno, medikamentozno ali kombinirano zdravljenje ni možno ali ni uspešno.⁸

IVF postopek podrobneje

1. Nadzorovana hiperstimulacija jajčnikov

IVF postopek se prične s stimulacijo jajčnikov z uporabo hormonskih zdravil imenovanih gonadotropini, v obliki vsakodnevnih injekcij. Z gonadotropini se v jajčnikih doseže rast in razvoj več foliklov hkrati, kar je različno od spontanega ciklusa, ko raste in dozori en sam folikel, ki vsebuje le eno jajčno celico. Obstaja več različnih protokolov za spodbujanje jajčnikov. Rast foliklov se nadzira z rednimi vaginalnimi ultrazvočnimi pregledi – folikulometrijami, vse do tedaj, ko rastoči folikli dosežejo optimalno velikost.

2. Zorenje jajčnih celic in ultrazvočno vodena punkcija jajčnikov

Po zaključku stimulacije jajčnikov, ženska prejme t. i. »stop injekcijo«, ki izzove dokončno dozorevanje jajčnih celic. Čez 32-36 ur sledi ultrazvočno vodena aspiracija foliklov (punkcija), s katero se pridobi jajčne celice. Na isti dan partner odda vzorec semena, ki se uporabi za izvedbo oploditve.

3. Izvedba oploditve

V laboratoriju se iz folikularne tekočine izolira jajčne celice, spere z gojiščem in shrani v inkubatorju. V inkubatorju vladajo podobni pogoji kot v telesu: 37°C, temperatura, vlaga in atmosfera s 6% CO₂. Vzorec semena se pregleda in pripravi glede na njegovo kvaliteto. Za pripravo in obdelavo semena obstajajo različne tehnike. Pripravljene semenčice se nato kultivira z jajčno celico (klasična metoda zunajtelesne oploditve - IVF) ali pa se jih uporabi za oploditev z metodo neposrednega vnosa semenčice v jajčno celico (*ang. intracytoplasmic sperm injection*) oz. ICSI.⁹

⁵ Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo – ZZNPOB, 2020, 4. člen

⁶ prav tam, 4. člen

⁷ Drobnič, 2007, str. 76, 77

⁸ Klinični oddelek za reprodukcijo, UKC Ljubljana, 2022

⁹ Klinični oddelek za reprodukcijo, UKC Ljubljana, 2022

V IVF postopku, kjer nastopi spontana združitve jajčne celice in semenčice, se delež oplojenih jajčnih celic giblje okoli 55%. V postopku IVF-ICSI kjer embriologi osemenijo le zrele jajčne celice, pa stopnja oploditve znaša 70% in več.¹⁰

4. Razvoj zarodka

Združitve jajčne celice in semenčice ne zagotavlja nastanka zarodka. Uspešnost oploditve se oceni 18-20 ur po osemenitvi. Oploditev je potrjena le, če se v sredini jajčne celice pojavita moški in ženski pronukleus. Ta stopnja razvoja se imenuje zigota.¹¹

Potek razvoja zarodka v IVF postopku:

dan 0: osemenitev jajčne celice z različnimi tehnikami (klasični IVF ali IVF-ICSI);

1. dan: uspešna združitve kromosomov jajčne celice s kromosomi semenčice in nastanek zigote, ki je pripravljena na delitev – brazdanje (*ang. cleavage*);

2. dan: zarodek z 2-4 celicami;

3. dan: zarodek s 6-10 celicami;

4. dan: zarodek z 12-50 celicami, pričetek kompaktacije – blastomeri se med seboj oprimejo in tvorijo gručo celic - preoblikovanje v morulo;

5. dan: prehod iz kompaktirane morule v blastocisto, zarodek sestavljen iz več kot 100 celic. Notranja skupina celic (blastocel) tvori embrioblast, iz katerega se kasneje razvije zarodek, zunanja skupina pa tvori trofoblast, ki zagotavlja hranila zarodku in se kasneje razvije v velik del posteljice.¹²

5. Prenos zarodka v maternico

Med zarodki pri katerih razvoj poteka normalno, embriolog za prenos v maternico, z uporabo standardiziranih ocenjevalnih lestvic¹³, izbere najkvalitetnejšega. V maternico se prenese po največ do 3 zarodke hkrati.¹⁴ Od leta 2008 se pri ženskah do 35. leta starosti, v maternico prenaša po en zarodek dobre kakovosti v prvih dveh postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo. Prenos zarodka se lahko opravi drugi, tretji ali peti dan po punkciji.¹⁵ Preostale, nadštevilne zarodke, ki ustrezajo želeni stopnji razvoja, se krioprezervira oz. zamrzne - vitrifikacija s tekočim dušikom.¹⁶

6. Shranjevanje zarodkov

Zunaj telesa se lahko oplodijo vse jajčne celice, pridobljene v enem postopku. Morebitni preostali zgodnji zarodki se hranijo in se pozneje lahko vnesejo v telo ženske. Vnos se lahko opravi samo na skupno pisno zahtevo zakoncev ali zunajzakonskih partnerjev, ki sta dala privolitev po prvem odstavku 22. člena tega zakona za začetek postopka OBMP.¹⁷

¹⁰ prav tam, str. 86

¹² Singh, 2012, str. 35, 36

¹³ Kovačič, 2010

¹⁴ Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo – ZZNPOB, 2020, 32. člen

¹⁵ Klinični oddelek za reprodukcijo, UKC Ljubljana, 2022

¹⁶ Virant-Klun, Tomažević, Bačar Kemavner et al, 2007, str. 88-90

¹⁷ Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo – ZZNPOB, 2020, 32. člen

Semenske celice, neoplojene jajčne celice in neuporabljeni zgodnji zarodki se hranijo toliko časa, kolikor želita ženska in moški, katerima se pomaga s postopki OBMP, vendar ne več kot pet let. Če se zakonca ali zunajzakonska partnerja o času hrambe ne strinjata, o tem odloči Državna komisija OBMP.

Iz zdravstveno utemeljenih razlogov iz drugega odstavka 3. člena tega zakona se lahko z dovoljenjem Državne komisije za OBMP čas hranjenja semenskih in neoplojenih jajčnih celic podaljša za največ 5 let. Podaljšanje lahko zahteva oseba, od katere spolne celice izvirajo.

Po preteku rokov iz prejšnjih odstavkov je treba semenske celice in neoplojene jajčne celice zavreči, zgodnje zarodke pa pustiti umreti.¹⁸

Vidik embriologije: Nastanek novega organizma

Ko se v jajčni celici združijo kromosomi jajčne celice s kromosomi semenčice, nastane zigota, ki je pripravljena na delitev – brazdanje. Biologi ta stadij pojmujejo kot nastanek novega biološkega organizma. Z združitvijo spolnih celic pa še niso ustvarjeni pogoji za nastanek organizma. Jajčna celica mora semenčico najprej prepoznati. V usklajenem procesu se nato preobrazita tako semenčica kot tudi jedro jajčne celice. Ko se ovojnici obeh jeder razgradita, pride do združitve kromosomov iz obeh spolnih celic.¹⁹ Aktivacija embrionalnega genoma je faza, kjer razvoj zarodka pride pod nadzor zigotskega genoma in ne več genoma matere (jajčeca). Ta proces je pomemben korak, ki se ne zgodi takoj ob združitvi spolnih celic. Ob aktivaciji genoma se prvič očetovski ter materinski genom uporabljata v kombinaciji.²⁰

Vidik embriologije: Uničenje zarodkov v OBMP postopkih

Narava je za človeške zarodke precej selektivna. Do petega dneva starosti se spontano preneha razvijati okoli polovica spočetih zarodkov, v procesu vsajanja v maternico in po ugnezdenju pa še dodaten delež zarodkov propade. Postopek OBMP je zastavljen tako, da najučinkoviteje pomaga paru do zanositve. V 40. letih razvoja OBMP metod se večinoma uporablja metoda hormonskega spodbujanja jajčnikov za pridobitev večjega števila jajčnih celic in posledično zarodkov. Takšen način je prav zaradi selektivnosti med zarodki najbolj učinkovit za doseganje cilja zdravljenja. Pri tem pa seveda ostane več zarodkov, kot se jih paru lahko prenese v maternico, da se ne ogrozi zdravja matere in otrok.²¹

Oblikovanje spletnega vprašalnika

Spletni vprašalnik je skupno vseboval pet vprašanj. Vsa vprašanja so bila zaprtega tipa z enim ali z več možnimi odgovori. Ciljna publika za izvedbo ankete je bila predvsem populacija, ki se sooča ali se je v preteklosti soočala z neplodnostjo ([Skupina o neplodnosti](#)) – zanimal nas je pogled teh posameznikov na splav in v katerih primerih se smatra, da je upravičen, kot tudi pogled na ravnanje z zarodki v postopkih OBMP. Namreč posamezniki, ki se soočajo z neplodnostjo in pot do zanositve, donositve, poroda oziroma otroka, doživljajo povsem drugače, kot posamezniki, ki s tem nimajo oziroma niso imeli težav, so lahko izredno relevantna skupina. Vsebina spletnega vprašalnika:

1. Razdelitev anketirancev na osebe, ki so se soočale z neplodnostjo in tiste, ki se niso.
2. Subjektivna ocena opravičljivih razlogov za izvedbo splava.
3. Subjektivna ocena stopnje na kateri živi organizem pridobi status človeka.

¹⁸ prav tam, 35. člen

¹⁹ Kovačič, osebno elektronsko sporočilo, 10.12.2021

²⁰ Niakan, Han, Pedersen et al, 2012, str. 829-41

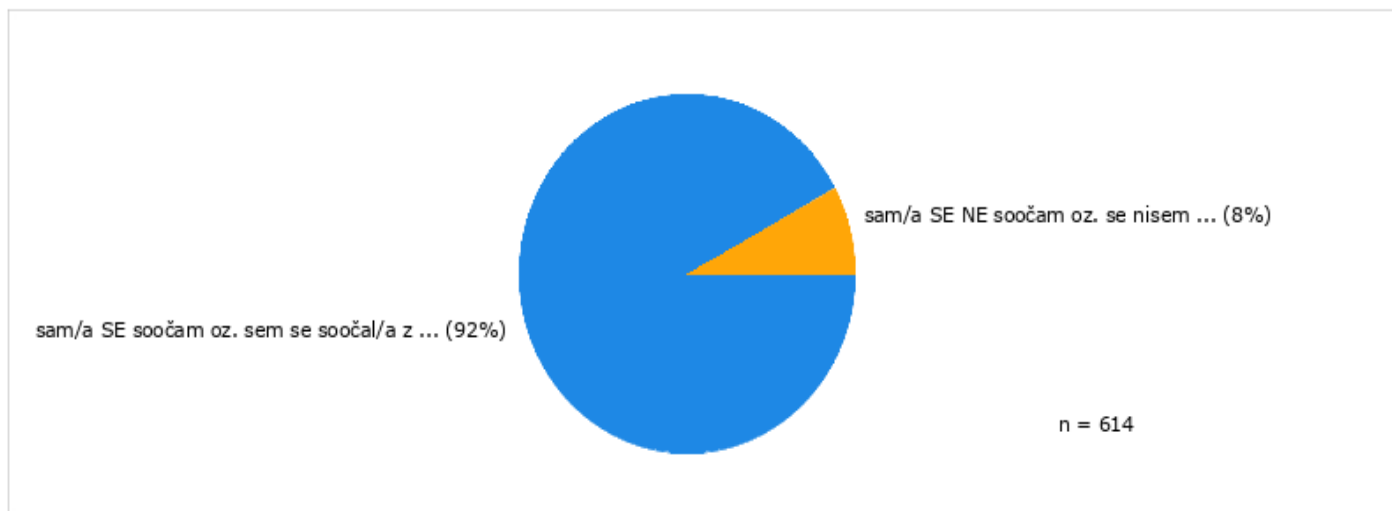
²¹ Kovačič, osebno elektronsko sporočilo, 10.12.2021

4. Upravičenost uničevanja nadštevilnih zarodkov pridobljenih v IVF postopku.
5. Uzakonitev možnosti darovanja nadštevilnih zarodkov.

Rezultati spletnega vprašalnika

Kar 92% anketirancev oziroma 565 oseb se je opredelilo kot posamezniki, ki se soočajo z neplodnostjo (ali so se v preteklosti soočali) in le 8% sodelujočih oziroma 49 oseb, z neplodnostjo ni imelo težav.

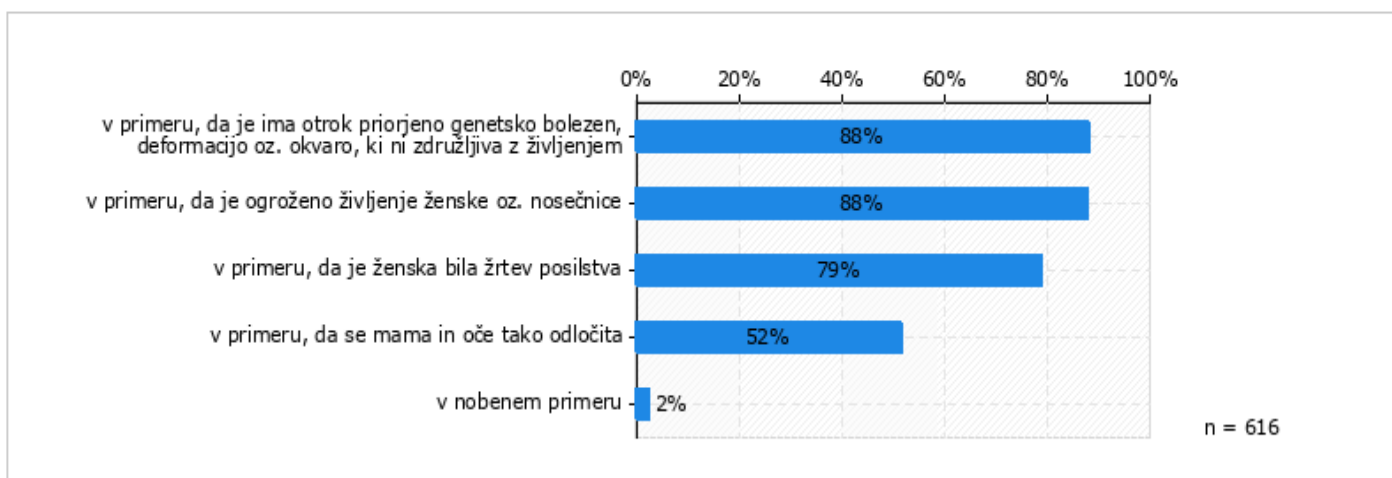
Prosim izberite eno(!) izmed spodnjih možnosti: (n = 614)

Le 2% oziroma 15 oseb je bilo mnenja, da splav ni upravičen v nobenem primeru in kar 52% je bilo mnenja, da je splav upravičen tudi le na željo ženske oziroma mame in očeta.

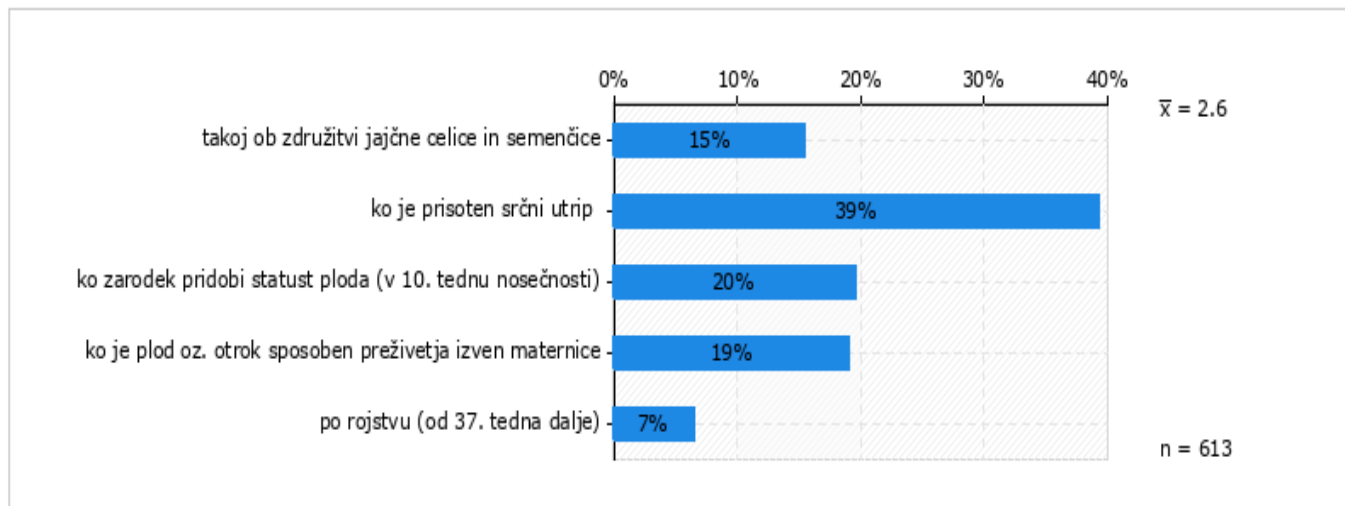
Pod katerimi pogoji se vam zdi splav upravičen? (n = 616)

Možnih je več odgovorov

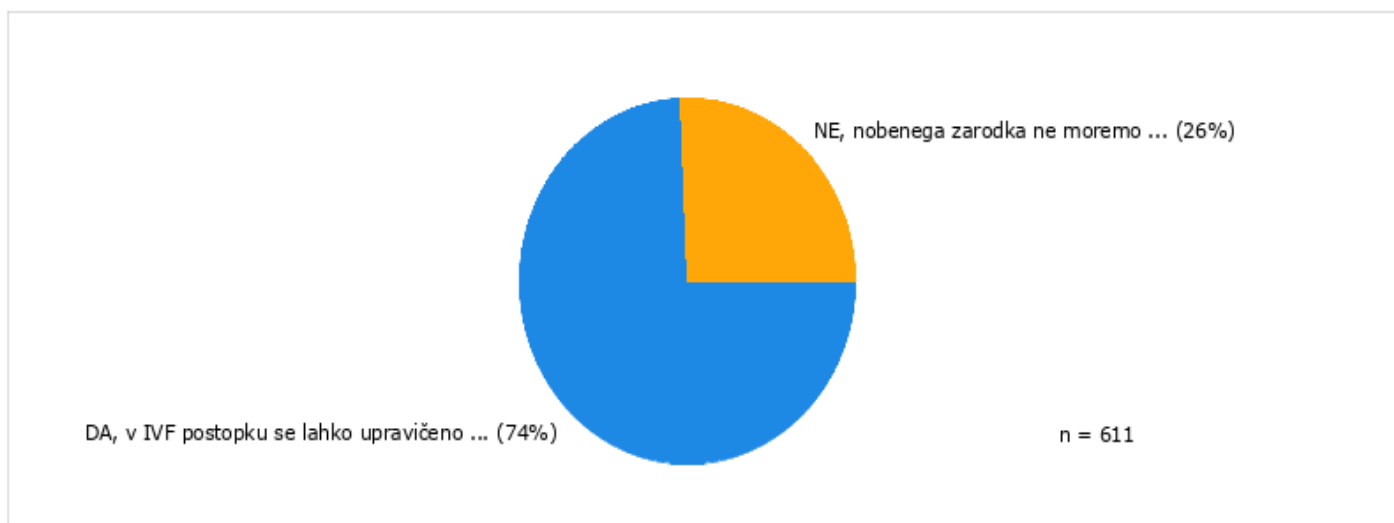
Največ anketirancev (39% oziroma 241 oseb) je bilo mnenja, da organizem (zarodek) pridobi status človeka, ko je prisoten srčni utrip. Izpostaviti je potrebno, da imajo posamezniki pod tem pojmom v mislih predvsem srčni utrip, ki ga je možno zaznati z ultrazvokom – ta se po IVF postopku izvede med 6. in 8. tednom nosečnosti.

Na kateri stopnji živi organizem pridobi status človeka? (n = 613)

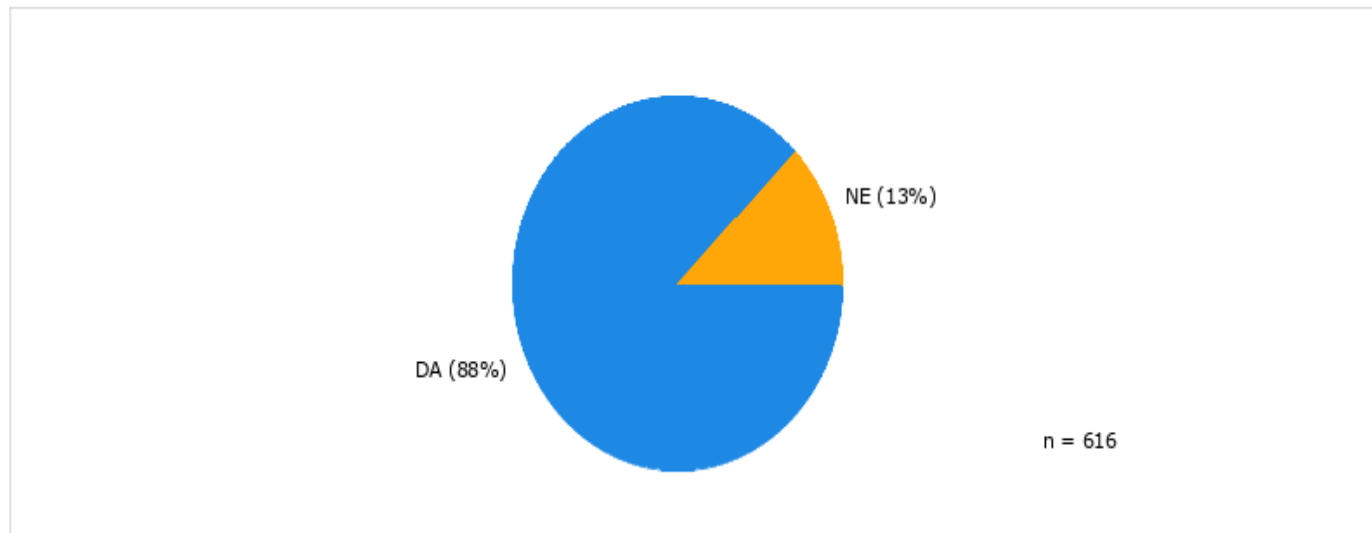
74% anketirancev (454 oseb) je bilo mnenja, da je v IVF postopkih nadštevilne zarodke upravičeno zavreči. Posamezniki, ki so odgovarjali, da organizem pridobi status človeka že ob združitvi jajčne celice in semenčice, so bili pri tem odgovoru razcepljeni – 51% (47 oseb) je pritrdilo, da je zarodke upravičeno zavreči, medtem ko se 49% (46 oseb) s tem ni strinjalo.

Ali menite, da je upravičeno nadštevilne zarodke, ki nastenejo tekom postopka oploditve z biomedicinsko pomočjo (IVF), zavreči, ali pa bi par moral v reproduktivni dobi ženske, v maternico prenesti vse nastale zarodke? (n = 611)

Kar 88% anketirancev oziroma 539 oseb je bilo mnenja, da bi zakonodaja v RS morala dopuščati možnost darovanja zarodkov, pridobljenih v IVF postopkih. Takšnega mnenja je bilo 89% tistih, ki so odgovarjali, da zarodek pridobi status človeka že ob združitvi jajčne celice in semenčice.

Ali ste mnenja, da bi v Republiki Sloveniji, zakonodaja morala dopuščati možnost darovanja nadštevilnih zarodkov pridobljenih v IVF postopkih? (n = 616)

Odgovori pridobljeni pri zadnjem vprašanju so vzbudili razlog za skrb, namreč ljudje bi z idejo, da je zarodke kot potencialne otroke potrebno »rešiti«, raje videli, da bi se slednje podarilo, kot pa da bi se jih uničilo. Več kot očitno je, da se ljudje ne zavedajo resnosti posledic, ki bi jih podarjanje zarodkov prineslo s seboj, sploh pa na tako majhnem področju kot je Slovenija.

V državah, kjer so mogoči OBMP postopki z uporabo darovanega zarodka, je le ta ustvarjen s pomočjo ženske darovalke in moškega darovalca, ki morata dosegati določene kriterije po smernicah Ameriškega združenja za reproduktivno medicino²², torej ne gre za zarodek para, ki je sam bil v IVF postopku.

²² American society for reproductive medicine (ASRM), 2004

Opredelitev statusa zarodkov (medicinski in pravni vidik)

V naši zakonodaji je status zarodkov dobro definiran in jim nudi omejeno pravno zaščito. Zarodek je nosilec določenih pravic, kot nosilec genskega zapisa, identitete in prihodnje osebnosti si zasluži spoštovanje človeškega dostojanstva in identitete (pravica do dostojanstva se priznava tako nerojenim osebam, kakor tudi umrlim), ne uživa pa z Ustavo Republike Slovenije zagotovljene pravice že rojenega človeka do nedotakljivosti življenja. V okviru omenjene pravne opredelitve imajo zarodki delni oziroma omejeni status.²³

Zarodek nastane z oploditvijo jajčne celice. Zgodnji zarodek je po ZZNPOB²⁴ zigota in zarodek, ki se razvija zunaj maternice do pojava primitivne proge. Zigota ima kot imanentna predhodna faza zarodka zakonski status in varstvo, saj ima nesporen potencial, da se razvije v zarodek. Urban Vrtačnik (2018) v svoji doktorski disertaciji izpostavi izraz *razvija* v okviru definicije 4. člena ZZNPOB, ki napotuje na razumevanje, da je zakonsko varstvo zagotovljeno le, dokler se zarodek razvija.²⁵

V okviru postopkov oploditve z biomedicinsko pomočjo je ustvarjanje zarodkov dovoljeno zgolj za namen izvajanja postopkov umetne oploditve.²⁶ Zarodki imajo tudi posebno zaščito v primerih znanstvenih raziskav, ki so dovoljene le, ko jih s primerljivo učinkovitostjo ni mogoče opraviti na živalskih zarodkih ali na druge načine, ko zarodki niso primerni za vnos v žensko telo ali shranjevanje ali tistih shranjenih zarodkov, ki bi jih sicer morali pustiti umreti.²⁷ Prav tako je prepovedan zunajtelesni razvoj zarodkov, ki so stari več kot 14 dni, prepovedan je nastanek zarodka zgolj v raziskovalne namene, sprememba dedne zasnove zarodka, uporaba delov zarodka in kloniranje.²⁸

Velja pa razmisliti o pravni ureditvi zarodkov v Sloveniji z vključitvijo teorije proporcionalnosti (ang. *proportionality status*). Stopnja varstva zarodkov bi se z njegovim razvojem sorazmerno povečevala vse do polnega statusa oziroma do priznanja vseh pravic ob rojstvu. Na tem mestu je po trenutni zakonski opredelitvi zarodkov legitimno vprašanje priznanje določenih pravic, povezanih s telesno in duševno integriteto ploda pred trenutkom rojstva.²⁹

Kdaj se začne življenje? (tradicionalisti, utilitaristi, etika vrlin)

Utilitaristi, kot je John Harris v svoji knjigi *Vrednost življenja* zapiše, da je »življenje neprekinjen proces in posameznik se v njem pojavi postopoma«.³⁰ Ker je glavni orientacijski element pri ravnanju z nerojenimi otroki sposobnost občutenja bolečine, Harris zagovarja, da zarodke ni moralno narobe ubiti, jih uporabiti za raziskave in za reševanje življenj obstoječih oseb (v smislu pridobivanja tkiv in organov). Ločnica, ki jo postavi je 18. teden gestacijske starosti,³¹ čeprav je po zadnjih raziskavah zmožnost občutenja bolečine zaznana pri plodu šele po dopolnjenem 24. tednu gestacijske starosti. Moralno narobe je torej ubiti bitje, ki ima zmožnost občutenja bolečine in bitje, ki ima status osebe. Po devetmesečnem razvoju je po mnenju Harrisa človeški zarodek še vedno daleč od česarkoli, kar bi lahko imenovali oseba.³² Oseba je nekdo, ki ima zmožnost samozavedanja (zavest o zavesti) in ki lahko vrednoti lasten obstoj. Moralno sporno je ubiti bitje, ki ima svoj lastni obstoj za dragocen. Predpogoj, da je življenje bitja dragoceno pa je sposobnost živega bitja, da si lahko zamisli svojo prihodnost in želi, da bi se njegovo življenje nadaljevalo ravno zato, ker ima svoj obstoj za dragocen ne glede na razloge.³³

²³ American society for reproductive medicine (ASRM), 2004

²⁴ Vrtačnik, 2018, str. 332

²⁵ Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo – ZZNPOB, 2020, 4. člen

²⁶ Vrtačnik, 2018, str. 331

²⁷ Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo – ZZNPOB, 2020, 30. člen

²⁸ prav tam, 38. člen

²⁹ prav tam, 33.člen

³⁰ Vrtačnik, 2018, str. 333 in str. 386

³¹ Harris, 2002, str. 25

³² prav tam, str. 155

³³ prav tam, str. 25

Tisto kar utilitaristi kot sta John Harris in Peter Singer očitajo tradicionalistom je specizem, problem kontinuitete našega obstoja in problematika vpeljave stopnje potenciala. Če zaščito zarodkov vežemo na pripadnost vrsti Homo sapiens hitro zdrsnemo v zagovarjanje specizma (diskriminacija na podlagi vrste), kar hkrati tudi še ne pomeni, da je zarodek v kakršnemkoli moralno pomembnem smislu tudi že človek.³⁴ Prav tako naj bi bilo po mnenju Singerja podeljevanje večvrednosti na podlagi sposobnosti, ki bi naj pripadala vrsti (avtonomnost, moralnost, svoboda, samozavedanje) zmotno, saj so med predstavniki vrste tudi takšni ljudje, ki teh specifik ne posedujejo in jih po sposobnostih prekašajo celo »nižje« razvita živa bitja.³⁵ Vendar ali res lahko trdimo, da pri zagotavljanju določenih pravic vsem razvojnim stopnjam (že človeškega ali potencialno človeškega življenja) prednjačimo eno vrsto pred drugo zgolj na podlagi dejstva, da tej vrsti pripadamo (specizem) in smo zato v osnovi skrenili s poti? Filozof Luc Ferry poudarja, da so utilitaristi pri tem spregledali vidik kulture, to kar nas bistveno ločuje od drugih oblik življenja.³⁶ Ravno svoboda mi podeljuje zmožnost, o kateri je pisal Rousseau, da presežem sebične interese, kar mi sploh šele omogoča postavljanje moralnih vrednot. In nenazadnje, čeprav se v diskusijah na temo specizma prikazuje, da se v situacijah, ko je posameznik pred dilemo reševanja »človeka ali psa« na koncu vedno odloči rešiti človeka, kaže na dejstvo, da smo ne samo biološko determinirani, ampak smo kot člani človeške družbe normativno in moralno zavezani k reševanju pripadnikov lastne vrste. Samo v človeški družbi ima posameznik namreč možnost priznanja pravic in zaščite s strani drugih in nenazadnje tudi podelitve statusa »osebe«.

Ker tradicionalisti zatrjujejo, da že ob oploditvi govorimo o človeku, ki ima že lasten in unikatni dedni zapis, določen je že spol in druge značilnosti (barva las, oči itd.), ki jih bo tekom razvoja še izoblikoval, pa so dognanja na področju embriologije vendarle pokazala, da do približno 14. dneva po oploditvi niti ne moremo vedeti ali gre za en, dva ali več gensko identičnih zarodkov. Argument, ki se naslanja na unikatnost in enkratnost ustvarjenega življenja torej ne vzdrži. Pri argumentu o potencialnosti pa naletimo na več težav. Harris pravi, da nekaj kar bo postalo X že obravnavamo kot X in da oplojeno jajčece še ni človek, čeprav ima potencial, da to postane. V tem oziru sta po njegovem prepričanju tudi neoplojeno jajčece in seme enako potencialni človeški bitji, torej se življenje z oploditvijo zgolj nadaljuje.³⁷ Singer pa pri rabi argumenta o potencialnosti vidi še eno težavo in sicer, da bi lahko sklepanje, da ima zarodek manjši potencial, da postane oseba kakor plod, napeljalo k sklepu, da je prepoved uničevanja zgodnjih zarodkov manj zavezujoča, kar seveda po prepričanju tradicionalistov ni dopustno.³⁸

Etika vrlin ponuja povsem drugačen pogled pri reševanju moralnih dilem. Tisto kar je pomembno je tako imenovan »moralni preostanek«. Čeprav kritiki etike vrlin trdijo, da v primerih nerešljivih moralnih dilem, ta ne ponudi rešitve, ampak zgolj smernice za razmišljanje o moralnih dilemah, pa se kljub vsemu posveča posledicam moralnih tehtanj in odločitev.³⁹ Tisto kar nas etika vrlin nauči je, da se moramo pri odločitvah, ki zadevajo poseg v obstoj in življenje, pa naj bo to že rojen človek ali zgolj skupek celic, zavedati, da ne izbiramo izključno »boljše«, ampak manjše moralno zlo.

³⁴ Harris, 2002, str. 25

³⁵ prav tam, str. 155

³⁶ Drovenik, 2016, povzeto po Ferry, 1998, str. 28

³⁷ Harris, 2002, str. 26

³⁸ Singer, 2008, str. 156

³⁹ Logar, 2010, str. 25-39

Stališča nasprotnikov splava o postopkih umetne oploditve z biomedicinsko pomočjo (Zavod Živim, Pohod za življenje, primer Poljske)

Na Poljskem je v lanskem letu stopila v veljavo odločitev ustavnega sodišča, ki skoraj v celoti prepoveduje umetno prekinitev nosečnosti, ki jo zakon dopušča zgolj v izjemnih primerih in sicer, ko je nosečnost posledica posilstva ali incesta in v primerih, ko je zdravje in življenje nosečnice ogroženo. V poljskem pravnem prostoru imajo namreč zarodki enak status kot že rojeni otroci. Po njihovih zakonskih predpisih velja, da ker naj ne bi bilo opravičljivih in dovolj nazornih kriterijev za razlikovanje različnih stopenj človeškega življenja, ki bi bili vezani na podeljevanje pravic, posledično pomeni, da imajo vse oblike človeškega življenja ne glede na stopnjo razvoja enako zaščito pravice do življenja. Prav tako se uporaba izraza otrok širi celo na prenatalno obdobje (obdobje pred rojstvom).⁴⁰ Podobno miselnost najdemo tudi pri nasprotnikih splava pri nas. Civilna iniciativa Pohod za življenje je v lanskem letu organizirala istoimenski pohod s katerim so javno izrazili svoje mnenje proti ustavni pravici do umetne prekinitve nosečnosti. Pater Tadej Strehovec (eden izmed sodelujočih v civilni iniciativi) je prepričan, da ni sporna zgolj pravica do splava, ampak tudi postopki umetne oploditve in sicer zato, ker je s tem kršena pravica otrok do naravnega spočetja, na drugi strani pa nadštevilne zarodke v procesu postopkov zavržemo, kar pomeni, da kršimo pravico do življenja še ne rojenih človeških bitij.⁴¹ Enakega mnenja je tudi Zavod Živim⁴², ki s svojim delovanjem pokriva področje starševstva, osnovanja družine, nudi pomoč družinam v stiski, ženskam v nosečnosti, ženskam, ki se soočajo z nenačrtovano nosečnostjo in parom, ki trpijo zaradi izgube otroka. Umetna oploditev bi naj bila sporna, ker je uničenje nadštevilnih zarodkov podobno kot umetni splav v zgodnji fazi, ko gre za uporabo jutranje tabletko. Ker je po njihovem mnenju zarodek že človek, se z uničenjem življenja ne morejo strinjati. Kot alternativo priporočajo naravni pristop do oploditve, čeprav se z omenjenim pristopom ni mogoče reševati vseh oblik neplodnosti (neprehodnost jajcevodov, nizka ovarijska rezerva, huda moška neplodnost itd.).

⁴⁰ Gliszczyńska-Grabies, Sandurski, 2021, 130-151

⁴¹ Pohod za življene, osebno elektronsko sporočilo, 9.12.2021

⁴² Zavod Živim, osebno elektronsko sporočilo, 12.1.2022

Zaključek (s prepovedjo splava drvimo v prepoved postopkov umetne oploditve z biomedicinsko pomočjo)

Opredelevitev statusa zarodka je pomembna ne samo iz vidika dopustnosti umetne prekinitve nosečnosti, ampak tudi iz vidika postopkov umetne oploditve, predimplantacijske genetske diagnostike, uporabo kontracepcijskih sredstev in nenazadnje pravice žensk in parov, ki se soočajo z neplodnostjo ali pa so nosilci določenih genskih okvar. Pri predpostavki, da je življenje zarodka enakovredno življenju ženske izgublamo kot družba na številnih področjih, kar pa seveda ne pomeni, da bi morali zarodkom odreči vse pravice. Z razvojem medicine je zagotovo pomembno, da postavljamo etične okvirje in določamo meje dopustnega ali še dopustnega. Niti utilitarizem niti tradicionalna etika ne uspeta postaviti srednje poti (čeprav utilitarizem postavi dobro kritiko na tradicionalen pogled in utemelji izhodišča pri vprašanih statusa zarodka), kjer bi medicina ob upoštevanju osnovnih vrednot kot je dostojanstvo človeka še vedno koristila ljudem, ne da bi izgubljalana področju etičnega konsenza.⁴³ Če se utilitarizem na en strani zavezuje zgolj doseganju največje koristi in se pri tem ozira na definiranje kdo je oseba in kdaj živo bitje občuti bolečino, ter na podlagi tega podeljuje pravice posameznikom, pa na drugi strani tradicionalna etika z izenačevanjem vseh stopenj človeškega življenja onemogoča uveljavitev določenih pravic in strogo rečeno onemogoča razvoj sodobne znanosti, ki lahko vsem skupinam ljudi ne glede na spol in zdravstveno stanje, s pomočjo svojih dognanj, pravice v nekaterih primerih sploh šele omogoči.

Pravna ureditev v Sloveniji na področju podeljevanja pravic pri osnovanju družine prednostno upošteva intimo in željo posameznikov⁴⁴, saj v zakonski ureditvi z zaščito zarodkov ne posega v njihove pravice. Prav tako ne smemo pozabiti, da Slovenija še vedno ostaja v samem vrhu na področju OBMP, posebejz vidika dostopnosti in števila postopkov kritih s strani obveznega zdravstvenega zavarovanja in tudi na področju preventivnih ukrepov za preprečevanje nezaželenih nosečnosti. Kljub temu pa je potrebno ponovno premisliti o statusu ploda v kasnejših fazah razvoja in mu tudi zakonsko podeliti določene pravice kot že »skoraj rojenemu otroku«.

Čeprav v našem prostoru pogosto vznikajo ideje o omejevanju že ustavno podeljenih pravic tako s strani različnih civilnih gibanj, desno usmerjenih politik in Rimskokatoliške cerkve, pa so rezultati spletnega vprašalnika pokazali precej drugačno miselno klimo. Rezultati so bili presenetljivi, namreč s strani posameznikov, ki se soočajo z neplodnostjo, bi bilo povsem razumljivo pričakovati mnogo nižjo toleranco do izvajanja splavov in večjo mero kritike žensk oziroma parov, ki se za poseg odločijo. Več kot očitno te posamezniki, ki lastnih otrok morda nikoli niti ne bodo imeli, dobro razumejo različne vzroke za izvedbo splava in kar je najbolj spodbudno – več kot polovica je mnenja, da bi to morala ostati pravica ženske oziroma mame in očeta, tudi če do odločitve nista prišla na podlagi priporočil medicinske stroke.

⁴⁰ Tukaj z besedno zvezo »etični konsenz« mislim predvsem na upoštevanje vseh vidikov družbenega in ne zgolj medicinskihizsledkov, ki jih uporablja recimo Harris (zmožnost občutenja bolečine ipd.), ampak tudi kulturne, družbene in časovne elemente.

⁴¹ Slovenska zakonodaja sicer ne podeljuje omenjenih pravic vsem, izključene so recimo samske ženske v primeru umetne oploditve.

Viri in literatura

- American Society for Reproductive Medicine. (2004). *Guidelines for oocyte donation. Fertil Steril Jun*;77(6 Suppl 5) 6-8. doi: 10.1016/s0015-0282(02)03182-5. PMID: 12069860.
- Drobnič, S. (2007). *Različne metode OBMP*. V Bokal Vrtačnik, E., Jančar, N. (ur.), *Sodobne oblike zdravljenja neplodnosti, IV. Spominski sestanek akademske profesorice dr. Lidije Andolšek-Jeras, dr.med.* (str. 76-77) Zbornik, Ljubljana.
- Drovenik, T. (2016). *Evtanazija kot »umreti ob pravem času«* (diplomsko delo). Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta Ljubljana
- Gliszczyńska-Grabias, A., Wojciech, S. (2021). *The judgment that wasn't (but wich nearly brought Poland to a standstill). 'Judgment' of the Polish Constitutional Tribunal of 22 October 2020, K1/20*. *EuConst* 17. 130-152.
- Harris, J. (2002). *Vrednost življenja. Uvod v medicinsko etiko*. Ljubljana: Krtina
- Klinični oddelek za reprodukcijo. Ginekološka klinika. Univerzitetni klinični center Ljubljana. (2021) *Zunajtelena oploditev*. Dostopno prek: [Reprodukcija.si](https://reprodukcija.si) | [Klinični oddelek za reprodukcijo, Ginekološkaklinika, UKC Ljubljana](https://klinicni.oddelek.za.reprodukcijo.ginekološkaklinika.ukc.ljubljana)
- Kovačič, B. (2007). *Različne laboratorijske metode OBMP*. V Bokal Vrtačnik, E., Jančar, N. (ur.), *Sodobne oblike zdravljenja neplodnosti, IV. Spominski sestanek akademske profesorice dr. Lidije Andolšek-Jeras, dr. med.* (str. 86) Zbornik, Ljubljana.
- Kovačič, B. (2010, 22.-23. januar). *Culture and evaluation of blastocyst morphology*. V *The search forexcellence in IVF: a practical approach*. ESHRE Campus. Maribor. Dostopno prek: [Maribor 2010 \(eshre.eu\)](https://maribor2010.eshre.eu)
- Logar, T. (2010). *Etika vrlin, moralne dileme in abortus*. *REVUS, Revija za ustavno teorijo in filozofijoprava*. Etika in kakovost življenja. (13:2010) 25-39. <https://doi.org/10.4000/revus.1234>
- Niakan, K.K., Han, J., Pedersen, R.A., Simon, C., Pera R.A. (2012). *Human pre-implantation embryodevelopment*. *Development*. 2012;139(5):829-841. doi:10.1242/dev.060426
- Singer, P. (2008). *Praktična etika*. Ljubljana: Krtina
- Singh, V. (2012). *Textbook of Clinical Embryology – E- book*. New Delhi: Elsevier India. Dostopno prek: https://books.google.si/books?id=ABBtAwAAQBAJ&pg=PA35&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Ustava Republike Slovenije. (1991 in dop. 2021). *Uradni list Republike Slovenije št.92/21*. 27.maj. Dostopno prek: [Ustava Republike Slovenije \(URS\) \(pirs.si\)](https://ustrava.gov.si/)
- Virant-Klun I., Tomažević T., Bačer-Kermavner L., Mivšek J., Valentinčič-Gruden B., Kmecl J., Vrtačnik Bokal E., Meden-Vrtovec H. (2007). *Zamrzovanje in shranjevanje spolnih celic in zarodkov*. V Bokal
- Vrtačnik, E., Jančar, N. (ur.), *Sodobne oblike zdravljenja neplodnosti, IV. Spominski sestanek akademske profesorice dr. Lidije Andolšek-Jeras, dr. med.* (str. 88-89) Zbornik, Ljubljana.
- Vrtačnik, U. (2018). *Pravni vidiki biomedicinske pomoči pri spočetju (doktorska disertacija)*. Dostopno prek: [RUL - Pravni vidiki biomedicinske pomoči pri spočetju \(uni-lj.si\)](https://rul.uni-lj.si/)
- Zakon o zdravljenju neplodnosti in postopki oploditve z biomedicinsko pomočjo – ZZNPOB. (2000 in dop. 2017). 29. marec. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2000-01-3307?sop=2000-01-3307>

Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravic do svobodnega odločanja o rojstvu otrok –ZZUUP. (1977 in dop. 2000). *Uradni list Republike Slovenije št. 70/00*. 20.julij. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2000-01-3307?sop=2000-01-3307>